

SEYAHATNAME

Cumhuriyet'in İlk Kadın Avukatı

SÜREYYA AĞAOĞLU'NUN II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI AMERİKA GÜNLÜĞÜ

HANİFE
KARASU

TİMAS TARİH

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın avukatı Süreyya Aġaođlu (1903-1989), imparatorluktan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde siyasi, iktisadi ve toplumsal alanda büyük değişimlerin gerçekleştiği dönemde yaşamış bir feminist aktivist ve entelektüeldir. İstanbul Dârülfünûn hukuk şubesine ilk kayıt yaptırmak isteyen kız öğrenci olmasının yanı sıra kendisiyle birlikte daha sonra Türk hukuk tarihinde isimlerini duyuracak başka arkadaşlarını da ikna ederek Cumhuriyet döneminin ilk hukukçu kadınlarından olmuştur.¹ Bu anlamda kız öğrencilerin hukuk eğitimi almalarında öncü bir role sahiptir. 1928 yılında avukatlık ruhsatnamesini alarak aktif şekilde vazifesini yapmaya başlayan Süreyya Aġaođlu, eğitimi ve çalışmalarıyla kendisinden dünya basınında da bahsettirmiştir. Mısır'da yayımlanan bir Fransızca gazetede ilk davasıyla ilgili haber mevcuttur.² Ayrıca 1946'da Amerika'ya gittiğinde gazeteler "Türk kadın avukat" olması yönünü vurgulamakta-

1 Süreyya Aġaođlu, *Bir Ömür Böyle Geçti: Sessiz Gemiyi Beklerken* (İstanbul: Aġaođlu Yayınevi, 1984), 23.

2 "Echos d'Orient", *L'Egyptienne*, No: 36, Mart-Nisan 1928, 40; akt. Aslı Davaz, *Eřitsiz Kız Kardeřlik: Uluslararası ve Ortadođu Kadın Hareketleri, 1935 Kongresi ve Türk Kadın Birliği* (İstanbul: Türkiye İř Bankası Kültür Yayınları, 2014), 210.

dır.³ Otobiyografisinde ise Batı’da hukuk çevrelerinde aynı özelliğinden bahsedildiğini yazmıştır.⁴

Cumhuriyet’in ilk yıllarında yetişmiş “Cumhuriyet kızı” olarak isimlendirilen kuşağa mensup Süreyya Ağaoğlu’nun hayatına dair birçok belge bugün İstanbul’da Fener’de Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Süreyya Ağaoğlu Özel Arşivi’nde kayıtlıdır. Mektupları, özel notları, günlük, diploma, pasaport ve seyahatlerine ait fotoğraflardan oluşan özel arşivinde Ağaoğlu ailesi bireylerine de ait olan birçok belge bulunmaktadır. Bunlar arasında kayıtlı ve bu kitabın konusu olan 19 Ekim 1946 ile 7 Ocak 1947 tarih aralığını kapsayan Amerika seyahati esnasında Osmanlı Türkçesi olarak kaleme aldığı yetmiş üç sayfalık günlüğü, Cumhuriyet’in ilk yıllarında yetişmiş bir kadının ben-anlatısı örneği olması açısından önemli bir kaynaktır. İlk defa İstanbul Medeniyet Üniversitesi tarih bölümü yüksek lisans programında hazırlanan tezle Latin harflerine aktarılmıştır. Elinizdeki kitap “Süreyya Ağaoğlu’nun 81 Günlük Amerika Seyahati: Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Kadın Avukatınının 1946 Tarihli Ben-Anlatısı” başlıklı yüksek lisans tezinden yola çıkılarak hazırlanan bir çalışmadır.

Günlüğü Nasıl Keşfettim?

Süreyya Ağaoğlu’nun günlüğünü Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı’ndaki özel arşivi sayesinde keşfettim. Kütüphanenin kadın hayatlarına dair zengin kaynaklarıyla tanışmam yeni bir durum değildi. 2015 yı-

3 KEKBMV, SAÖA, 10001_080_035; KEKBMV, SAÖA, 10001_083_027; KEKBMV, SAÖA, 10001_080_046.

4 Ağaoğlu, *Bir Ömür Böyle Geçti: Sessiz Gemiyi Beklerken*, 40.

lında Nadir Eserler Koleksiyonu'nda bulunan bir kadına ait defterler üzerinden İstanbul Bilgi Üniversitesi tarih bölümünde hazırladığım mezuniyet tezim daha sonra “Bir Tarihsel Dedektiflik Çabası: Müeyyet Selim'in Dünyasını Keşfetmek” başlığıyla bir makale şeklinde yayımlandı. (“Bir Tarihsel Dedektiflik Çabası: Müeyyet Selim'in Dünyasını Keşfetmek.” *Toplumsal Tarih* 270 (2016): 50-54) Bu defterler aracılığıyla bir kadının şiirlerine ve resimlerine yansıttığı duygu ve düşünce dünyasını keşfedebilmenin heyecanını yaşadım. Müeyyet Selim'in kim olduğu, neden şiirle ve resimle ilgilendiği ve hangi amaçla bu defterleri sakladığı sorularını sorarak ilerlemek son derece keyifli bir tez süreci yaşattı. Aynı keyifli sürecini yüksek lisans tezimde de devam ettirebilmek amacıyla yine başka bir kadının dünyasına girebileceğim bir kaynağa ulaşmayı hedefledim.

Mezuniyet tez danışmanım Prof. Dr. Suraiya Faroqi'nin tavsiyesi ile Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'nda bulunan Süreyya Ağaoğlu Özel Arşivi ve Hasene Ilgaz Özel Arşivi'nin kataloglarını inceledim. Bu inceleme neticesinde Süreyya Ağaoğlu'na ait malzeme üzerinden bir çalışma yapabileceğime karar verdim. İlk defa arşiv kataloğunda karşılaştığım günlüğün tezim için yapacağım birincil kaynak seçiminde hedeflediğim şartlara sahip olduğunu gördüm. Benim açımdan kaynağımın en ilgi çekici yönü bir kadına ait olması nedeniyle içeriğinde kadın ben-anlatısı metnini yansıtacak bilgileri barındırmasıydı. Ayrıca daha çok mesleki yönüyle ön planda olan Süreyya Ağaoğlu'nun ilk defa en samimi şekilde duygularını paylaştığı bir metinle gündeme gelecek olması da son derece önemliydi. Bununla birlikte İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'da kaleme

alınması günlüğe zaman ve mekan açısından farklı bir değer katmaktaydı. Dünyayı etkileyen bir savaşın hemen ardından insanların göç etmek için uğraştığı Amerika'ya dair gözlemlerin birinci ağızdan aktarıldığı bir belge olma özelliğine sahipti. Diğer taraftan günlüğü ilk elime aldığımda içerisindeki detayları tam olarak bilememenin verdiği endişeli bir heyecan vardı. Endişemi yatıştıran etken, otobiyografisinde seyahatlerinden bahsederken ayrıntılara yer veren Süreyya Ağaoğlu'nun günlüğünde daha yoğun bilgiler verebileceği ihtimali olmuştur. Ayrıca özel arşivinde biriktirdiği malzemenin zenginliğinden de anlaşıldığına göre geçmişte yaşadıklarını son derece önemseyen bir kadındı.

Bu kitapta, Süreyya Ağaoğlu'nun belirli bir zaman aralığında Amerika'da kaleme aldığı günlüğü üzerinde çalışılacaktır. Hakkında daha önce bir yayım bulunmayan günlükle ilgili açıklanması gereken önemli husus, günlüğün sadece tek bir demirbaş numarasıyla kayıtlı belgeden oluşmamasıdır. Süreyya Ağaoğlu Özel Arşiv Kataloğu'nda "Hobileri, Merakları, Gezileri" başlığı altında "Amerika seyahati esnasında günlük şeklinde tuttuğu notları" diye tanımlanan 10001_023_046 demirbaş numarasıyla kayıtlı belgeyle birlikte farklı demirbaş numaralarıyla kayıtlı belgelerin de günlüğe ait olduğu Süreyya Ağaoğlu Özel Arşivi'ndeki Osmanlı Türkçesi belgelerin transkripsiyon çalışmaları esnasında tespit edilmiştir. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Süreyya Ağaoğlu Özel Arşivi'nde, 10001_023_039, 10001_023_040, 10001_023_041, 10001_023_042, 10001_023_043, 10001_023_044, 10001_023_045 demirbaş numaralarıyla kayıtlı evrak, 10001_023_046 demirbaş numarasıyla kayıtlı evrakın diğer sayfalarıdır. Ayrıca bu belgeler dışında günlüğe

ait başka sayfaların olabileceği tahmin edilmektedir. Günlüğün ilk sayfasındaki son cümleyle ikinci sayfasındaki ilk cümle arasında anlam açısından bir kopukluk bulunması ve günlüğün tamamında düzenli bir sayfa numarası olmaması böyle bir olasılığı düşündürmüştür.

Literatür Değerlendirmesi

Süreyya Aġaođlu'nun hayatına dair bilgi edinebilmek için en önemli kaynak otobiyografisidir. *Bir Ömür Böyle Geçti* başlıklı eseri ilk olarak 1975 yılında basılmış, daha sonra ilk baskısına yeni bir bölüm eklenerek *Bir Ömür Böyle Geçti: Sessiz Gemiyi Beklerken* adıyla 1984'te tekrar yayımlanmıştır. En son 2023 yılında Yapı Kredi Yayınları tarafından yeniden basılmıştır. Çocukluk ve gençlik yıllarını, eğitim ve meslek hayatı ile ailesinin yaşadığı önemli olayları aktarır. Seyahatlerinden, katıldığı kongrelerden ve bazı olaylar karşısındaki duygu ve düşüncelerinden bahseder. Ayrıca Londra seyahati sonrasında izlenimlerini anlattığı *Londra'da Gördüklerim* kitabı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu şehirdeki sosyal ve kültürel hayat hakkında bilgiler içeren ve kadınlarla ilgili konuların ön planda olduğu bir kaynaktır.⁵

1935 yılında 12. Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi'nde "Modern Türk Kadınının Medeni Durumu" başlıklı raporda emeği geçenler arasında zikredilen Süreyya Aġaođlu, Türkiye Cumhuriyeti'nde kadın hukukçular için örnek bir isimdir. Seksen yedi yıllık ömründe daima aktif bir şekilde

5 Hem Süreyya Aġaođlu'nun izlenimlerini içermesi açısından hem de savaş sonrasında İngiliz halkının Londra şehri özelindeki durumu hakkında bilgi için bkz. Süreyya Aġaođlu, *Londra'da Gördüklerim* (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1946).

mesleğini icra etmiş ve geçmişe dönüp baktığında hayatına dair hatırlamak istediği birçok malzemeyi muhafaza etmiştir. Kendisine ait görsel ve yazılı malzemeler vefatından sonra akrabaları tarafından Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'na bağışlanmıştır. Biyografisi hakkında ulaşılabilecek birincil kaynakları içermesi açısından büyük bir öneme sahiptir.

Süreyya Ağaoğlu'nun eğitim, meslek ve diğer ilgi alanlarıyla ilgili bilgileri kapsayan arşiv malzemesi, 1997 yılında yeğeni Mete Taşkıran ve kız kardeşi Gültekin Ağaoğlu'nun kıymetli çabalarıyla toparlanmıştır. Kaleme aldığı kitap ve makaleler, fotoğraflar, aile fertlerinin birbirlerine yazdığı mektuplar, uluslararası basında Süreyya Ağaoğlu'ndan bahseden gazete haberleri, 27 Mayıs darbesi hakkında bazı belgeler ve modern Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ten gelen bazı mektuplarla bayram tebrikleri mevcuttur. Aynı zamanda katıldığı sempozyumlar, seyahatleri, irtibatla bulunduğu sivil toplum kuruluşlarına ait belgeler, akademik faaliyetleri ve vefatından sonra hakkında çıkan yazıları içermektedir.

2010 yılında Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı ile İstanbul Barosu'nun ortak yayını olarak *Süreyya Ağaoğlu 'Bir Ömür Böyle Geçti' Arşiv Kataloğu 1898-1992* başlığı altında bir çalışma yayımlanmıştır. Ayrıca Şubat-Aralık 2021 tarihleri arasında İstanbul İsvaç Başkonsolosluğu'nun hibe desteğiyle gerçekleştirilen bir proje kapsamında Süreyya Ağaoğlu Özel Arşivi'nde bulunan 8565 belge, 6698 Kişisel Verileri Koruma Kanunu kapsamında incelendikten sonra erişime açılmasında hukuki açıdan bir sorun teşkil etmeyenlere internet üzerinden ulaşılabilmektedir. Ancak arşiv

sözleşmesi yapılırken, ailenin erişime açılmaması yönünde sözleşmeye koydukları şerh gereğince sağlık ve mali konuları içeren belgeler bu değerlendirmenin dışında bırakılarak erişime kapatılmıştır.⁶

Süreyya Ağaoğlu'nun hayatına dair biriktirdiği birçok yazılı ve görsel malzeme, bu çalışmanın birincil kaynağı olan günlükteki bazı eksik bilgileri tamamlamak açısından büyük katkı sağlamıştır. Mesela; günlüğünde Washington, D.C.'de ünlü bir fotoğraf stüdyosunda çektiğini söylediği bir resimden bahseder ancak fotoğraf stüdyosunun adını vermez.⁷ Stüdyonun ismine, özel arşivinde kayıtlı bir fotoğrafı aracılığıyla ulaşılır.⁸ Aynı zamanda "R.M.S. Queen Elizabeth" antetli kağıtlara seyahatinin son günlerini kaydetmiştir ve özel arşivinde Queen Elizabeth adlı gemide 1946 yılında çektiği bir adet fotoğrafı bulunmaktadır.⁹ Böylece arşivindeki görsel kaynaklar kullanılarak günlükte verilen bazı bilgiler desteklenmiştir.

Günlükte yazılanları anlamlandırabilmek açısından Süreyya Ağaoğlu'nun yaşantısının şekillendiği çevreyi anlatan kaynaklara ulaşmak son derece önemlidir. Buna bağlı olarak özel arşivi dışında farklı detaylar sunması açısından Ağaoğlu ailesinin bireyleri tarafından kaleme alınan hatırat kitapları mühimdir. Ağaoğlu Külliyyatı olarak isimlendirilen eserlerin ikincisi olup kardeşi Samet Ağaoğlu tarafından hazırlanan *Babamdan Hatıralar* çalışmasında, Ahmet Ağaoğlu'nun ken-

6 Bu bilgiyi paylaştığı için (2022 yılında) Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Arşivci / Kataloglama Uzmanı-Koordinator Yardımcısı Sibel Servet Sular'a teşekkür ederim.

7 KEKBMV, SAÖA, 10001_023_046, 47.

8 KEKBMV, SAÖA, 10001_060_016.

9 KEKBMV, SAÖA, 10001_052_012.

Süreyya Ağaoğlu, Washington (D.C.), 1946
(KEKBMV, SAÖA, 10001_060_016)

Süreyya Ağaoğlu, 1946 Tarihli Amerika Seyahatinde
Queen Elizabeth Transatlantik Gemisinde
(KEKBMV, SAÖA, 10001_052_012)

di ağzından anlattığı Rus Kafkasyası'nda, Petersburg'ta ve Paris'te geçen anıları aktarılmıştır. Yine Samet Ağaoğlu'nun babasının yakın arkadaşlarını anlattığı *Babamın Arkadaşları* isimli kitap, ailenin görüştüğü kişilerle ilgili bilgiler vermesi ve bu bağlamda Süreyya Ağaoğlu'nun yetiştiği çevre üzerine geniş bir çerçeve çizer. Bununla birlikte Ahmet Ağaoğlu'nun *Mütareke ve Sürgün Hatıraları* ile *Serbest Fırka Hatıraları* adlı eserleri, 1919 yılında sürgüne gönderildiğinde ve tek parti döneminde ailenin yaşadığı sıkıntıları göstermesi açısından mühim bilgiler sunarak Süreyya Ağaoğlu'nun yaşadıklarına dair ayrıntılara ulaşmayı sağlar.

Ailenin, Rus Kafkasyası'nda bir geçmişi olması nedeniyle bugün Süreyya Ağaoğlu Özel Arşivi'ne Azerbaycanlı araştırmacılar tarafından da ilgi duyulmaktadır. Gazeteci Abid Tahirli, 2017 yılında *Mətbuat: Millelin Dili, Gücü və Güzgüsü* başlığıyla yayımladığı çalışmasında, Azerbaycan'ın fikir hayatında rol oynayan kişiler arasında Ahmet Ağaoğlu'nu anlatır. Ailenin bütün fertlerinin Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nde bıraktıkları izler hakkında bilgi verir. Aynı zamanda Avukat Adil Giray Çelik'in Türkiye Barolar Birliği Yayınları tarafından 2018 yılında yayımlanan *Osmanlı Darülfünun Mekteb-i Hukuk'ta İlk Çiçek: Süreyya Ağaoğlu* adlı kitabı, yazarın Süreyya Ağaoğlu Özel Arşivi'nden ve kendi kişisel arşivinden kattıklarıyla hazırladığı bir kaynaktır. Üstelik *Hukukun Öncü Kadını: Avukat Süreyya Ağaoğlu* isimli çalışma, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı ile İstanbul Barosu Yayınları'nın ortak bir yayımı olarak 2010 yılında basılmıştır ve Süreyya Ağaoğlu'nun bazı makaleleriyle otobiyografisine yer verilmiştir.

Günlüğün Özellikleri

Süreyya Ağaoglu günlüğünü, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Soğuk Savaş yıllarının başlangıcında yazması nedeniyle metin, aynı dönemde tür açısından bir farklılığa sahip değildir çünkü aynı süreçte günlük türü zaten kullanılmaktadır. 1941 yılında yaşamına son veren Virginia Woolf'un günlükleri, İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın 1895-1927 yılları arasında zaman zaman rüyalarını kayda geçirdiği rüya günlüğü ve ikinci cildi 1939-1949 yılları arasında Fransa'da yayımlanan Andre Gide'in günlükleri aynı dönem için verilebilecek örneklerdir.¹⁰ Ayrıca günlüğünü bir deftere değil, birbirinden farklı sayfalara yazarak seyahatinin son günlerinde New York'tan Liverpool'a dönerken bindiği geminin adının yazılı olduğu antetli kâğıtları kullanmayı tercih etmiştir.

Günlük sayfaları arasında mektup formatını andıran, "Canımcım" hitabıyla, Latin harfleriyle kaleme alınmış, kime yazıldığı henüz tespit edilemeyen bir buçuk sayfalık bir belge mevcuttur. İlk cümle, "Bu vapura bineli seni hatırladım." ifadesidir ve kâğıdın sağ üst köşesine tarih atılmıştır.¹¹ Bu sayfa, "Canımcım!" diye seslendiği birisine, Amerika seyahatinin sonundaki duygu ve düşüncelerini iletmek üzere yazılmış bir mektup veya telgraf metni havası taşır. Ertesi günkü girdisinde bir hitap kelimesi bulunmamakla birlikte tarih, ilk satırda cümlemin hemen öncesinde yazılmıştır. Anlattığı

10 20. yüzyılda kaleme alınan günlük örneklerini daha detaylı incelemek için bkz. Virginia Woolf, *The Dairy of Virginia Woolf*, haz. Anne Olivier Bell (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1977). İbrahim Öztürkçü, *İbnülemin'in Rüyaları* (İstanbul: Dergâh, 2018). Andre Gide, *Günlük*, çev. Fuat Pekin (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1963).

11 KEKBMV, SAÖA, 10001_023_039, 1-2.

konu ise; New York Limanı'ndan Liverpool Limanı'na gitmek için bindiği *Queen Elizabeth* isimli gemideki insanların özellikleridir.

Günlüğün ilk sayfası, mavi tükenmez kalemle saman dosya kâğıdına yazılmıştır ve sayfanın orta satırlarında sağ tarafta, kelimenin tam olarak okunmasına engel olan bir yırtık meydana gelmiştir. Bu nedenle buradaki kelime hakkında cümlenin anlamına göre sadece bir tahmin yürütülebilir. 19 Ekim 1946 tarihinden sonra günlüğün devamı kabul edilen evrakın¹² sayfa sayısı elli altıdır ve defter yaprağını andıran çizgili saman kâğıtlara kurşun kalemle not edilmiştir. Dolayısıyla bazı kelimeler silik görünmektedir ve bu durum sayfaların bir kısmında yazının okunmasını zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte günlüğün genelinde ara satırlara ve sayfanın en üstüne yazılan kelimeler mevcuttur. Bazen çalakalem yazıldığı izlenimini veren bir görüntüye sahip sayfaların yanında itinayla yazılanların da bulunduğu söylenebilir. Ayrıca Süreyya Ağaoğlu'nun notlarını tren istasyonunda veya yolculuk sırasında tuttuğuna dair kayıtları, çalakalem yazılmış görünen sayfaları açıklar mahiyettedir. Günlük sayfalarının hiçbir tanesinde başlık atılmamış ve günlük için bir isimlendirme yapılmamıştır. Birkaç cümlenin üzeri karalanmış ve bazen ara satırlara ya da sayfanın en üstüne notlar yazılmıştır. Süreyya Ağaoğlu'nun kendi el yazısı dışında bir başkasına ait not bulunmamaktadır.

Günlükte kullanılan dil önemli bir husustur. 1928'de ilan edilen Harf İnkılabı'ndan önce eğitim almış kişilerin büyük bir çoğunluğu; üniversite hocaları, aydınlar ve devlet erka-

12 KEKBMV, SAÖA, 10001_023_046.

nı notlarını genellikle Osmanlı Türkçesi ile yazmışlardır. 1928'den sonra alfabeyi doğrudan öğrenen kuşaklara kadar bu durum yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Resmi olarak yapılacak yayımlarda Latin alfabesini kullanmakla birlikte Nazım Hikmet gibi birçok aydınının, edebiyatçının şahsi notlarını ve özel mektuplarını Osmanlı Türkçesi ile yazdığı bilinmektedir.¹³ Aynı konuda Süreyya Ağaoglu'nun özel arşivinde muhafaza ettiği 1946 yılında yazılmış Osmanlı Türkçesi günlüğüyle Tasvir Gazetesi'nde Amerika seyahatine dair Latin harfleriyle yayımlanan yazısı önemli bir örnektir.¹⁴ Ayrıca günlükte, “Miss” “Mrs” ve “Mr” gibi ifadelerle birlikte gezdiği şehirlerin isimlerini bazen Latin harfleriyle bazen de Arap harfleriyle yazmayı tercih etmiştir. Günlüğün dili, genel itibarıyla sade bir Türkçe olmakla beraber sayı olarak çok az da olsa Arapça ve İngilizce kelimeler kullanılmış olsa da Osmanlı Türkçesi yazılmıştır. Bunun yanı sıra Osmanlı Türkçesi bazı hukuk terimleri de kullanılmıştır. Bu nedenle okuyucunun günlüğü okurken sözlükten bakmasına gerek kalmaması için metinde geçen kelimeleri içeren bir lügatçe transkripsiyonun sonuna eklenmiştir. Bununla beraber yalnızca iki sayfanın Latin harfleriyle yazıldığı görülmektedir. Latin harfleriyle İngilizce olarak yazdığı az sayıda kelime bulunmaktadır. Mesela Türkçe'de kullanılan bir kelime olan greyfurt kelimesinin İngilizcesini (*grapefruit*) tercih etmesi dikkat çekicidir.¹⁵ Kullandığı yazım şekli, greyfurtu belki de

13 Bu konuda verdiği bilgiler için Prof. Dr. Bilgin Aydın'a çok teşekkür ediyorum. Ayrıca bkz. *Nazım'ın Cep Defterlerinde Kavga, Aşk ve Şiir Notları (1987-1942)*, haz. Yücel Demirel (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018).

14 “Bayan Süreyya Ağaoglu'nun Amerikada Beyanati,” *Tasvir*, 2 Ocak, 1947, 3.

15 KEKBMV, SAÖA, 10001_023_046, 9.

kendi yemek kültürüne ait olarak görmemesiyle yorumlanabilir.

Bir günlükte kullanılan dil, insanın duygu ve düşüncelerini paylaştığı, hayatının en samimi anlarını kaydettiği bir araçtır. Süreyya Ağaoglu, içinde bulunduğu ruh halini kayda geçirirken en iyi kullanabileceği dili; ana dilini tercih etmiştir. Bunun yanı sıra metinde Milli Edebiyat Dönemi'nde başlayan sade Türkçe geleneğinin etkisi vardır. Dilde gerçekleşen yenilik, anlam açısından günlüğün dilinde kendisini göstermiştir. Diğer taraftan yazım kurallarından bahsedecek olursak, günlüğün başından sonuna kadar “fakat” kelimesinden sonra kullandığı iki nokta ve benzer anlamları ifade eden kelimelerin arasına koyduğu virgüller sayesinde noktalama işaretlerine özen gösterdiği anlaşılır. Örneğin farklı milletlerden insanların uyruklarını aralarda virgül kullanarak yazmayı ihmal etmemiştir.¹⁶ Ayrıca Amerika'da gezdiği bazı yer isimlerini kaydederken imlada göze çarpan farklılıklar vardır. Amerika'nın Connecticut eyaletinin ikinci büyük şehri olan New Haven'ın ismini, günlüğün birçok yerinde “New Heaven” şeklinde yazar.¹⁷ Bununla beraber farklı bir konudan bahsedeceği zaman genellikle paragraf kullanmaya özen göstermiştir. Paragraflar noktalama işaretleriyle birlikte bakıldığında günlüğe şekil açısından güzel bir katkı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra bir konudan bahsederken bazen nokta koymadan farklı bir konuya geçmesi günlüğü okurken cümlenin nerede bittiğini anlamayı güçleştirir.

16 KEKBMV, SAÖA, 10001_023_044. KEKBMV, SAÖA, 10001_023_046, 14, 39.

17 KEKBMV, SAÖA, 10001_023_046, 6.

Süreyya Ağaoğlu'nun zamanı belirtmek için kullandığı ifadeler, ne kadar sıklıkla yazdığını tespit etmek açısından önemli ipuçları vermektedir. Genellikle miladi takvime göre bir tarihlendirme yapmıştır, sadece bir günün tarihini Rumi takvimdeki ay ismine göre kaydetmiştir.¹⁸ Ayrıca bir gün içerisinde neler yaptığını anlatırken genellikle vakitleri, “sabah”, “öğleyin” ve “akşam” olmak üzere üçe bölmeyi tercih etmiştir. Aynı zamanda günlükte mevcut olan otuz altı tane girdinin tamamını gün, ay ve yıl şeklinde belirtmemiştir; bazen sadece günün adını, bazen de ayın kaçınıcı günü olduğunu rakamla yazarak “Çarşamba”, “Perşembe” ifadeleriyle not etmiştir. Bununla beraber 10 Kasım 1946 Pazar günü için sadece Atatürk'ün ölüm yıldönümü olduğunu belirtmiştir. Üstelik “Pazar akşamı saat on buçuğa doğru” şeklinde ifadelerle hem gün hem saati birlikte yazdığı ve “saat on bir buçuğa doğru” gibi yalnızca saate işaret ettiği kayıtları da mevcuttur.¹⁹ Girdilerin sayısı hesap edilirken gün, ay ve yıl olarak emin olunan tarihler dikkate alınmıştır.

Günlüğün Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Süreyya Ağaoğlu Özel Arşivi'nde farklı demirbaş numaralarıyla kayıtlı sayfalarının tarihleri ve özellikleri şu şekildedir:

1. KEKBMV, SAÖA, 10001_023_044 demirbaş numarasıyla kayıtlı belge: Günlüğün birinci sayfasıdır. İlk satırda “Frankonya Vapuru” ifadesinden sonra “19 Ekim 1946” diye tarih atılmıştır. Yirmi altı satırdan oluşan tek sayfalık bu belgede başka bir tarih bulunmamak-

18 KEKBMV, SAÖA, 10001_023_046, 8.

19 KEKBMV, SAÖA, 10001_023_046, 3.

tadır. Çizgisiz saman dosya kâğıdına mavi tükenmez kalemle yazılmıştır.

2. KEKBMV, SAÖA, 10001_023_046 demirbaş numarasıyla kayıtlı belge: Günlüğün 2. ve 57. sayfaları arasında kapsar. Elli altı sayfadan oluşmaktadır ve her sayfadaki satır sayısı 18-19 olarak değişmektedir. 29 Ekim 1946 ile 1 Aralık 1946 tarih aralığında kaleme alınmıştır. Defter sayfasını andıran saman, çizgili kâğıtlar üzerine kurşun kalemle yazılmıştır.
3. KEKBMV, SAÖA, 10001_023_045 demirbaş numarasıyla kayıtlı belge: Günlüğün 58. ve 62. sayfaları arasında kapsar. Beş sayfadan oluşmaktadır ve dört sayfasındaki satır sayısı 22-24 arasında değişmekte olup son sayfasındaki satır sayısı ise on ikidir. 2 Aralık 1946 ile 6 Aralık 1946 tarih aralığında kaleme alınmıştır. Kurşun kalemle çizgisiz kâğıtlara yazılmıştır.
4. KEKBMV, SAÖA, 10001_023_040 demirbaş numarasıyla kayıtlı belge: Günlüğün 63. ve 65. sayfaları arasında kapsar. Üç sayfadan oluşmaktadır ve iki sayfasında on beş satır, bir sayfasında on yedi satır bulunmaktadır. 2 Ocak 1947 tarihi atılmıştır. “Cunard White Star R.M.S. Queen Elizabeth” antetli çizgisiz saman kâğıtlara yazılmıştır.
5. KEKBMV, SAÖA, 10001_023_039 demirbaş numarasıyla kayıtlı belge: Günlüğün 66. ve 67. sayfaları arasında kapsar. İki sayfadan oluşmaktadır ve toplam on beş satır bulunmaktadır. 3 Ocak 1947 tarihi atılmıştır. “Cunard White Star R.M.S. Queen Elizabeth” antetli çizgisiz

saman kâğıtlara yazılmıştır. Günlük içerisinde yalnızca bu belge Latin harfleriyle kaleme alınmıştır.

6. KEKBMV, SAÖA, 10001_023_041 demirbaş numarasıyla kayıtlı belge: Günlüğün 68. ve 69. sayfaları arasını kapsar. İki sayfadan oluşmaktadır ve her sayfasında on dört satır bulunmaktadır. 4 Ocak 1947 tarihi atılmıştır. “Cunard White Star R.M.S. Queen Elizabeth” antetli çizgisiz saman kâğıtlara yazılmıştır.
7. KEKBMV, SAÖA, 10001_023_042 demirbaş numarasıyla kayıtlı belge: Günlüğün 70. ve 71. sayfaları arasını kapsar. 13-14 satırdan oluşan iki sayfa mevcuttur. 5 Ocak 1947 tarihi atılmıştır. “Cunard White Star R.M.S. Queen Elizabeth” antetli çizgisiz saman kâğıtlara yazılmıştır.
8. KEKBMV, SAÖA, 10001_023_043 demirbaş numarasıyla kayıtlı belge: Günlüğün 72. ve 73. sayfaları arasını kapsar. Son sayfası boş bırakılan ve 14-17 satırdan oluşan belge üç sayfadır. 7 Ocak 1947 tarihi atılmıştır. “Cunard White Star R.M.S. Queen Elizabeth” antetli çizgisiz saman kâğıtlara yazılmıştır.

Günlüğün Konusu:

Süreyya Ağaoğlu, 1946 yılının ekim-kasım-aralık aylarında ve 1947 yılının ocak ayında Amerika’da kaleme aldığı günlüğünü seyahat amacıyla çıktığı bir gezi esnasında yazmamıştır. 13-20 Ekim 1946 tarihleri arasında South Kortright, New York’ta düzenlenen Uluslararası Kadınlar Birliği Konferansı’na (*International Assembly of Women*) Türkiye Cumhuriyeti’ni temsil etmek üzere davet edilen üç kadından bir tanesidir. Bu toplantının hemen öncesinde iş sebebiyle

Londra'da bulunmaktadır. Yolculuğuyla alakalı bütün resmi işlemlerini Londra'dan halletmek zorunda kalmıştır ancak formalitelerin uzaması nedeniyle kongreye yetişememiştir. Bunun üzerine hem konferansa sponsorluk yapan kurumlardan biri olan²⁰ hem de kendisinin İstanbul'da üyesi olduğu YWCA²¹ adında bir organizasyon tarafından misafir edilir.²² Günlüğünü katılamadığı bu uluslararası toplantı sonrasında Amerika'da kaldığı 81 gün boyunca kaleme almıştır.

Bugün konferansa ait kayıtlara Schlesinger Kütüphanesi'nden (Harvard Radcliffe Institute) ulaşılabilmektedir.²³ Bu kayıtlara göre; Süreyya Ağaoğlu'nun otobiyografisinde belirttiği gibi kendisi, kız kardeşi Tezer Taşkıran ve felsefe öğretmeni Nebahat Karaorman ülkelerini temsilen konferansa davet edilmişlerdir. Ayrıca delegeler hakkında kısaca onları tanıtan, Amerika'ya geldiklerinde nerede kalacaklarını ve ne yapmayı planladıklarına dair bilgileri içeren belgede, Süreyya Ağaoğlu'nun sosyal kurumları ve mahkemeleri ziyaret ederek bazı kadın avukatlarla buluşma isteği yer almaktadır.²⁴

20 Harvard Radcliffe Institute Schlesinger Library International Assembly of Women, B-11, Box 13.

21 YWCA: Young Women's Christian Association (Genç Hristiyan Kadınlar Derneği): 19. yüzyılın sonlarında İngiltere'de misyonerlik faaliyetleri gerçekleştirmek amacıyla kurulmuş daha sonra dünyanın farklı bölgelerine yayılmıştır. Hayırsever kadınlardan oluşan ve kadın haklarını savunarak toplumda iyi bir konuma sahip olabilmeleri için çalışmalar yapan uluslararası bir topluluktur. "Young Women's Christian Association", *The New Encyclopedia Britannica* c. 12, (Chicago: Chief Executive Officer, 2003) 862. Ayrıca YWCA hakkında 3. bölümde daha detaylı bilgi verilecektir.

22 KEKBMV, SAÖA, 10001_023_046, 3.

23 Erişim 17 Mart, 2024, <https://www.radcliffe.harvard.edu/schlesinger-library>.

24 Harvard Radcliffe Institute Schlesinger Library International Assembly of Women, B-11, Box 1, Volume 2. Bu kayıtlarda Tezer Taşkıran'ın ismi "Tezer Karaahmet" şeklinde yanlış yazılmıştır ancak özel olarak Süreyya Ağaoğlu'nun kız kardeşi olmasının belirtilmesi ve kendisinin Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı dilekçeden dolayı Tezer Taşkırandan bahsedildiği anlaşılmaktadır. BCA,

Bunun yanı sıra konferansta üzerinde tartışılan başlıklar arasında dünya ekonomisinin nasıl bir durumda olduğu, modern toplumdaki insanların sağlık, eğitim, beslenme, eşit haklar ve istihdam hususunda hangi şartlara sahip olmaları gerektiği ve temel insan haklarıyla yaşanan çağda ahlaki ve ruhsal durumun nereye doğru gittiği gibi konular vardır.²⁵ Dünyanın birçok ülkesinden kadın delegelerin katıldığı toplantıda; Türkiye Cumhuriyeti, Belçika, Arjantin, Mısır, Suriye, Kanada, Kolombiya, Fransa, Yunanistan, Hollanda, Hindistan, Irak, İtalya, Japonya, Lübnan, Meksika, Güney Afrika ve Ürdün'den temsilciler bulunmaktadır.²⁶

Amerika'da kaldığı süre boyunca sosyal, kültürel ve siyasi olayları takip ederek sinemaya ve tiyatroya gider, birçok müzeyi dolaşarak düşüncelerini günlüğüne aktarır. New York City, New York, New Haven, Connecticut, Washington, D.C. ve Boston, Massachusetts'i bazen özel otomobille bazen de toplu taşıma kullanarak gezer. Bununla birlikte Amerika'daki seyahat izlenimlerini kaleme aldığı gazete yazısında Wellesley, Massachusetts, Detroit, Michigan, Chicago, Illinois, Ann Arbor, Michigan ve Philadelphia, Pennsylvania şehirlerine de gittiğini söylemektedir fakat gazete yazısında bahsettiği beş şehir günlüğünde yer almamaktadır.²⁷ Buna bağlı olarak günlükte kaydedilmeyen bu beş şehri, henüz ulaşılamayan

Başkanlık Muamelat Genel Müdürlüğü, Fon kodu: 30-10-0-0, Dosya No: 26, Gömlek No: 22.

25 Harvard Radcliffe Institute Schlesinger Library International Assembly of Women, B-11, Box 13.

26 Harvard Radcliffe Institute Schlesinger Library International Assembly of Women, B-11, Box 1/ Folder 16.

27 "Bayan Süreyya Ağaoglu'nun Amerika'da Beyanati," *Tasvir*, Ocak 2, 1947, 1. Ayrıca bu paragrafta, Süreyya Ağaoglu'nun gezdiği şehirler bağlı buldukları eyaletlerle art arda yazılmıştır.

diğer sayfalarda anlattığı düşünülürse, bu durum günlüğe ait başka sayfaların olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Süreyya Ağaoğlu metinde; kendi dünyasına, ideallerine, duygu ve düşüncelerine dair önemli fikirler paylaşır. Bu fikirlerin en göze çarpan özelliği feminist aktivist yönüdür. Savaş sonrası Amerika'daki yaşamdan bahsederken özellikle kadınların toplum içerisindeki konumu ve çalışma hayatı üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmuştur. Amerikan toplumunda önde gelen kadın aktivistlerle görüşmüştür.²⁸ Kadınlarla ilgili notları, sadece birkaç sayfada değil, günlüğün başından sonuna kadar görülmektedir. Bununla beraber çocuk mahkemelerinde vazife yapabilmeyi “bütün gayem” olarak tanımlayan Süreyya Ağaoğlu,²⁹ White Plains'te çocuk mahkemelerini gezerek detaylı notlar almıştır.³⁰ Bu konunun günlükte kadın konusundan sonra sıklıkla değindiği bir başlık olması büyük bir idealini günlüğüne yansıttığının bir göstergesidir. Üstelik çocuklar hakkında sadece çocuk mahkemelerine dair bilgiler kaydetmemiştir. Amerika'da resimli çocuk hikâyeleri yazan bir yazarın kitaplarından bahsederek bu hususta kendi ülkesindeki eksikliğe değinir.³¹ Aynı zamanda Süreyya Ağaoğlu'nun Cumhuriyet'in ilk yıllarında yetişen bir kadın olması nedeniyle modernleşme projesinde Türk kadınının, ulusun emelleri için çalışması gerektiği ilkesini hatırlatan cümleleri bulunmaktadır. Katıldığı birçok davette, “Türk kadını”nı temsil etmesi sebebiyle insanlar üzerinde iyi tesirler bırakması

28 KEKBMV, SAÖA, 10001_023_046, 6-10, 15, 31, 39, 47-55.

29 Süreyya Ağaoğlu, *Bir Ömür Böyle Geçti: Sessiz Gemiye Beklerken* (İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi, 1984), 27.

30 KEKBMV, SAÖA, 10001_023_046, 38, 50-51.

31 KEKBMV, SAÖA, 10001_023_046, 22.

gerektiğini vazife olarak görmektedir.³² Ayrıca Amerika’da teknoloji ve ulaşım alanında gördüklerinin kendi ülkesinde de gerçekleşmesi için çok çalışacağını kaydeder. Bunun yanı sıra Amerikalı bir kadınla “Türk olmak” ve “Amerikalı olmak” hususunda yaptığı tartışmada, Türk olmakla iftihar ettiğini söylemiştir.³³

Soğuk savaş döneminin ilk yıllarında Amerika’daki “renkli insan” ve Yahudi aleyhtarlığına dikkat çekerek Amerikan toplumunun görünüşte “insanîyetçi” olduğuna dair bir yorum yapar.³⁴ Bununla beraber “sakson yüzlü” diye tanımladığı Amerikalı bir kadının fiziksel özelliklerini belirttiikten sonra bu durumu, Amerikalıların iftihar ettiği bir şey olarak kaydeder.³⁵ 10 Kasım 1946 tarihinde Atatürk’ün ölüm yıldönümü sebebiyle Columbia Üniversitesi’nde düzenlenen anma törenine katılır.³⁶ Aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti’nin İkinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün 1946 yılında Cumhuriyet Bayramı kutlamalarının yapıldığı gün hastalandığını not etmiştir.³⁷

Süreyya Ağaoğlu, *baby boom* (bebek patlaması) ve anti-komünizm gibi günlüğü yazdığı döneme ait bazı kavramları bizzat kullanmasa da dolaylı yoldan anlatmaktadır. Bununla birlikte ulaşım, teknolojik gelişmeler, hayatı kolaylaştıran tüketim eşyaları, Amerika’da yapılan seçimlere halkın tepkisi, katıldığı toplantılarda bütün dünyanın silahsızlanması üzerine konuşulan mevzular gibi Amerika’daki sosyal ve

32 KEKBMV, SAÖA, 10001_023_046, 48.

33 KEKBMV, SAÖA, 10001_023_043, 1.

34 KEKBMV, SAÖA, 10001_023_046, 27.

35 KEKBMV, SAÖA, 10001_023_046, 29.

36 KEKBMV, SAÖA, 10001_023_046, 26.

37 KEKBMV, SAÖA, 10001_023_046, 7.

siyasi durum hakkında gözlemlerini kaydetmiştir. Bu bilgiler vasıtasıyla metnin, soğuk savaş döneminin başlangıcında Amerika'daki sosyal, siyasi ve kültürel durumu yansıttığı görülmektedir.

Günlüğün aralık ayının ilk gününde kayıtlı girdisinin ilk cümlesi ilgi çekicidir. Senenin son ayına girmiş olmanın kendisinde yarattığı duyguyu dile getirerek insan ömrünün ne kadar hızlı geçtiğinin altını çizer. Daha kaç yıl yaşayacağını bilmediğini vurgulayan satırlarda hüznün vardır.³⁸ Annesini ve babasını yedi yıl arayla kaybetmesi, günlüğü kaleme aldığı süreçte ailenin diğer bireylerinden de uzakta olduğu düşünülürse, ölüm ya da ayrılık fikrinin düşüncelerinde ağır bastığı ve onu böyle bir yoruma yönlendirdiği söylenebilir. Bununla birlikte 1929 yılının aralık ayında kardeşi Tezer Taşkıran'a yazdığı mektuplardan birinde yılbaşını önemseydiğini ve arkadaşlarına Ankara'dan İstanbul'a tebrik kartı gönderdiğini öğrendiğimiz Süreyya Ağaoglu,³⁹ günlüğünde yeni bir yıla girileceğine dair bir not düşmemiştir. 1946 senesinin son ayının ilk gününde yalnızca zamanın su gibi akıp gitmesinin üzerinde durmuştur.⁴⁰

Günlükte yüze yakın kişiden bahsedilmektedir ve bu kişiler tam da bir günlükte olması gerektiği gibi bir kısmı sadece günlük yazarının kendisinin tanıyabileceği şahıslar, bir kısmı herkesin tanıdığı isimlerdir. Atatürk bu isimler arasında Süreyya Ağaoglu'nun hayatında çok mühim bir yere sahip özel bir isimdir. Ailesiyle beraber Ankara'da Keçiören'de ikamet ederken Latife Hanım ile Atatürk'ün kendilerini sık

38 KEKBMV, SAÖA, 10001_023_046, 56.

39 KEKBMV, SAÖA, 10001_001_077.

40 KEKBMV, SAÖA, 10001_023_046, 56.

sık ziyarete geldiğini ve birçok davette beraber olduklarını belirtmektedir.⁴¹ Bununla birlikte bu görüşmelerde, Atatürk'ün kendisini ve kız kardeşi Tezer Taşkiran'ı eğitimleri sebebiyle övmesinden gururlanarak bahseder.⁴² Dönemin en önemli ismi, Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Cumhurbaşkanı ile Ağaoğlu ailesi arasındaki ilişki Süreyya Ağaoğlu'nun hayatına olumlu şekilde yansımıştır. Günlükteki mevzulardan bir diğeri rüyadır. Konuya dair, günlüğünde bir ve otobiyografisinde üç adet kayıt bulunmaktadır. Bütün bunlara ek olarak mesleğine ait birçok şeyi aktardığı metinde, Amerika'daki çocuk mahkemelerinde nasıl hüküm verildiği, hukuk sistemindeki bazı kavramlar ve izlediği davaların konuları hakkında ilgi çeken bilgiler yer almaktadır.

Günlük tutmak ve mektup yazmak Süreyya Ağaoğlu'nun hayatında önemli bir yere sahiptir. Bunu tespit ederken en önemli delil; özel arşivinde muhafaza ettiği mektupları ve bu kitabın konusu olan günlüğüdür. Kardeşi Abdurrahman Ağaoğlu'na Fransa'da bulunduğu sırada gönderdiği mektuplar, kız kardeşi Tezer Taşkiran ile yazışmaları, Türkiye'den ve farklı ülkelerden arkadaşlarına yolladığı mektuplar özel arşivinde kayıtlıdır.⁴³ Şu ana kadar incelenen arşiv malzemesi arasında bir tane günlüğe rastlanmıştır ancak üzerinde çalışılmaya devam edilen belgeler içinde başka günlüklerle karşılaşılma ihtimali yüksektir. Burada sayıdan ziyade mühim olan, bu türlere değer vererek muhafaza etmiş olmasıdır.

41 Ağaoğlu, *Bir Ömür Böyle Geçti: Sessiz Gemiyi Beklerken*, 37-38.

42 Ağaoğlu, *Bir Ömür Böyle Geçti: Sessiz Gemiyi Beklerken*, 46.

43 Yusuf Altan Altınok, Mehmet Sadık Kişi, İlknur Şener, *Avukat Süreyya Ağaoğlu "Bir Ömür Böyle Geçti" Arşiv Kataloğu 1898-1992* (İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, İstanbul Barosu Yayınları, 2010), 124-269.

Ben-Anlatısı Kavramı

Tarih kaynakları arasında kullanılan mektup, hatırat ve günlük gibi malzemelerin nasıl tanımlanacağı ve neyi kapsadığı hususunda tarihçiler arasında farklı görüşler vardır. Dünyada tarihçiler *ego-document*, *self-narrative*, *first-person narrative*, *life narrative*, *Selbstzeugnis* gibi kavramlar hakkında uzun bir süredir yayımlar gerçekleştiriyorlar. Bu kavramlarla kastedilen günlük, hatırat, otobiyografi ve mektup gibi malzemelerle kişinin bizzat kendi kaleminden çıkan kendisini anlattığı metinlerdir. Hollandalı tarihçi Jacques Presser'a ait olan *ego-document* kavramı ciddi eleştiriler almıştır. Rudolf Dekker rehberliğindeki Hollandalı grup aynı şekilde *ego-document* kavramını kullanmaya devam etmektedir. İsviçre-Almanya grubu ise *selbstzeugnisse* kavramını kullanmaktadır. Bununla birlikte Türkçe yayınlarda birinci tekil şahıs anlatımı, birinci ağızdan anlatılar, özyaşamöyküleri ve ben-anlatısı ifadeleri kullanılmıştır. Türkiye'de, Osmanlı-Türkiye çalışmalarında ben-anlatısı kapsamında değerlendirilebilecek birçok kaynak, dünyadaki tarihçiler arasında yapılan tartışmalara dahil edilmeden yayımlanmıştır. Aslında bu kaynaklar ben-anlatısı türünden birer metin olarak ele alınması gerekirken yalnızca bilgi sağlayan kaynaklara dönüşmektedir. Bu hususta Osmanlı'ya ait bir malzemeyi ilk defa dünyadaki tartışma içerisine ekleyen, bir dervişin 1661-1665 yılları arasında tuttuğu günlüğü (*Sohbetname*) üzerine yazdığı makalesiyle Cemal Kafadar olmuştur.⁴⁴

44 Selim Karahasanoğlu, "Ben-Anlatıları", içinde *Tarih Bilimi ve Metodolojisi*, ed. Mehmet Yaşar Ertaş (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019), 280-281.